

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П.Драгоманова

СЛЮСАРЕНКО Ніна Віталіївна

УДК 371.035,3-3

**РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ 5-9 КЛАСІВ НА УРОКАХ
ОБСЛУГОВУЮЧОЇ ПРАЦІ ЗАСОБАМИ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

13.00.02 – теорія та методика трудового навчання

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2001

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Херсонському державному педагогічному університеті,
Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент
Кузьменко Василь Васильович
Херсонський державний педагогічний університет,
доцент кафедри педагогіки та психології

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Гуревич Роман Семенович
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
декан педагогічно-індустріального факультету

кандидат педагогічних наук
Тхоржевська Тетяна Віталіївна
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова,
доцент кафедри загальнотехнічних дисциплін

Провідна установа: Криворізький державний педагогічний університет, кафедра педагогіки і
методики трудового навчання, Міністерство освіти і науки України, м. Кривий
Ріг.

Захист дисертації відбудеться "10" квітня 2001 р. о 16³⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої
ради К 26.053.05 в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова (01601, Київ,
вул.Пирогова, 9)

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Національного педагогічного університету імені
М.П.Драгоманова (01601, Київ, вул.Пирогова, 9)

Автореферат розісланий "6" березня 2001 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Р.О.Захарченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність та доцільність дослідження

Сьогодні у суспільстві відбуваються глибокі та динамічні зміни, які спричиняють зростання соціальної ролі особистості. У концепції виховання творчої особистості підкреслюється, що “сама творча, естетично багата особистість у змозі розв’язувати як щоденні виробничі, так і масштабні завдання, які забезпечуватимуть не просто виживання, а прогрес нації, здатної займати в співдружності народів достойне місце, створити кожному своєму громадянину повноцінне економічне і культурне життя”¹. Тому перед системою освіти постає завдання: виховання творчої особистості, риси якої повинні формуватися ще в дитячі роки. Внаслідок цього зростають вимоги до удосконалення навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи на основі впровадження інноваційних технологій, досягнень педагогічної науки та передового досвіду.

Державна національна програма “Освіта” (“Україна XXI століття”) наголошує, що “головною метою загальноосвітніх навчальних закладів є розвиток і формування соціально зрілої, працелюбної, творчої особистості громадянина України, здатного до свідомого суспільного вибору та збагачення на цій основі інтелектуального, культурного і економічного потенціалу народу.”

З програми випливає, що у навчально-виховному процесі школи слід надавати перевагу гуманістичному вихованню, враховуючи при цьому вікові особливості дітей. Процес виховання необхідно будувати на тісному взаємозв’язку знань і почуттів учнів, що зумовлює їх поведінку. Отже, виникає потреба впровадження в школі технологій активного навчання, що надають можливості для розвитку творчих здібностей учнів на основі інтересу до знань, удосконалення культури мислення, вироблення умінь самостійно орієнтуватися у суспільстві.

На сучасному етапі розвитку педагогічної теорії та практики особливої уваги набувають проблеми удосконалення методів навчання як шляхом поновлення методичних надбань новими методами та прийомами навчання, так і за рахунок модернізації традиційних методів.

Завдання вчителя полягає у розвитку творчого потенціалу учнів на кожному уроці. Вчитель повинен сприяти пробудженню інтересу до пізнання, розвивати вміння та навички самостійно працювати, творчо ставитися до виконання завдання.

Досить ефективним методом взаємодії вчителя і учнів на уроці є використання навчальних ігор, що відіграють одночасно навчальну, розвиваючу та виховну функції.

Використання ігрової діяльності у навчальному процесі відповідає поглядам Ш.О.Амонашвілі, Ю.К. Бабанського, Г. Ващенко та ін. Так Г. Ващенко підкреслював, що гра має велике значення для духовного, емоційного, інтелектуального розвитку дитини і дитячої фантазії.

¹ Моляко В.А. Концепция воспитания творческой личности// Рад.школа. –1991. – №5. –С.47-51.

Про доцільність використання ігрових прийомів, які благотворно впливають на виховання учнів у різні часи писали Л.С.Виготський, Д.Б.Ельконін, М.В.Кларін, А.С.Макаренко, О.М.Леонтьєв, С.Л.Соловейчик, В.О.Сухомлинський, К.Д.Ушинський та ін.

Історико-педагогічний аналіз показує, що навчальні ігри використовуються з глибокої давнини. Гра, на думку багатьох педагогів минулого (Аристотель, Платон, Я.А.Коменський, Д.Локк, Ж.Ж. Руссо), є важливим фактором удосконалення дитини, методом навчання та виховання.

У сучасну педагогічну науку великий внесок з питань розвитку гри та навчання зробила А.П.Усова, яка підкреслила, що дидактичні завдання гри допомагають дитині оперувати вкладеними в неї знаннями. Дитина вчиться граючи.

Гра виконує різні функції у навчально-виховному процесі: може виступати засобом виховання (Р.І. Жуковська, І.А.Комарова, Г.А.Ляпіна, Д.В.Менджерницька, Н.М.Михайлова, П.І.Підкадистий, А.П.Усова та ін.); формою організації навчання та виховання (Т.А.Базанова, З.М.Богуславська, Л.Н.Кудрицька та ін.); методом, прийомом навчання та виховання дітей (А.М.Айламазьян, А.А.Балаєв, Е.В.Ізоп, А.М.Смолкін та ін.).

Існують різні погляди на місце гри у навчально-виховному процесі. Одні дослідники розглядають гру як засіб повторення, закріплення та поглиблення знань (М.Вовковинський, Р.С.Гуревич, Л.П.Мочалов, В.Радзецький, С.М.Саламатова та ін.). Інші не відкидають можливостей дидактичної гри у засвоєнні нових знань (В.М.Букатов, В.І.Василів, О.Б.Сокольська, С.Г.Стефанцев, С.Узморська, М.М.Фіцула та ін.). Крім дидактичної гри виділяють ще ігрові прийоми навчання (Р.І.Жуковська, М.І.Мікітинська, Л.Г.Тимошевська, А.П.Усова).

На думку багатьох дослідників, ігрові прийоми використовуються з метою забезпечення цікавості та тривалості уваги, активності дітей. Навчальні ігри сприяють досягненню цілей виховання (А.С.Газман, Є.М.Гельфан, С.А.Шмаков, А.В.Запорожець та ін.), формуванню професійної спрямованості (П.І.Белан, С.А.Габрусевич, Г.А.Зорін, М.І.Іл'юк, Т.А.Кулікова, М.І.Марголіна, Н.С.Пряжніков та ін.). Велика кількість наукових досліджень розглядає різні аспекти підвищення ефективності навчання як за допомогою окремих видів ігор, так і їх комплексів (Н.В.Бордовська, Р.Г.Грем, К.Ф.Грей, Є.М.Мінськін, В.В.Петрусинський, А.О.Реан та ін.).

Протягом останніх десятиліть інтенсивно розробляються проблеми ігрового навчання у сфері професійної освіти. Так, Л.І. Літвіна, Г.Г. Кашканова, І.Б. Коротяєва, О.Г. Штепа у своїх дисертаційних дослідженнях розглядали проблеми використання ігор з метою удосконалення професійної підготовки майбутніх педагогів.

У роботах вітчизняних та зарубіжних науковців викладено досвід практичного використання ділових ігор у підготовці і підвищенні кваліфікації управлінських кадрів (Р.Г. Грем, К.Ф. Грей та ін.)

Педагогічна наука доводить, що основою всебічного розвитку особистості є діяльність, де розвиваються нахили та творчі задатки людини, розкриваються здібності, інтереси, ініціатива, самостійність, активність, винахідливість. З цього приводу Л.С. Виготський зазначав, що оптимальною для розвитку дитини є така діяльність, яка створює умови для дитячої творчості. Провідною діяльністю учнів у школі стає навчальна діяльність, але, не дивлячись на те, що гра не є для них ведучою діяльністю, вона не зникає, а зберігається протягом усього періоду навчання, активізуючи навчальну, трудову, спортивну та громадську діяльність. Дитяча активність, бажання діяти, перебудувати світ виступає у формі гри і є першим виявленням творчого відношення до світу².

Видатні психологи Л.С.Виготський, О.М.Леонтьєв, С.Л.Рубінштейн довели, що найкраще у дитинстві творчість проявляється через рольові ігри. У них створюються усі умови для творчого самовираження, що захоплюють дітей різного віку. Творчість може проявитися у виборі ролі, сюжету, в ігрових діях, у ставленні до гри (Д.Б.Ельконін, Р.І.Жуковська, В.Д.Менджеріцька).

В.С.Шубинський на основі аналізу досліджень науковців з різних аспектів навчально-пізнавальної діяльності зазначає, що 85% навчальної діяльності у школі здійснюються у репродуктивних, нетворчих формах. Через це особливого значення набуває гра, що є засобом розвитку творчості учнів.

Загальні питання творчості були досліджені відомими вченими Г.С.Альтшулером, Д.Б.Богоявленською, Т.Г.Браже, В.М.Кожевниковим, О.Н.Луком, В.О.Моляко, А.Т.Шуміліним та ін., проблеми формування і розвитку особистості у творчій діяльності були розглянуті у працях вчених І.А.Барташнікової, І.П.Волкова, Ю.З.Гільбуха, А.А.Карачова, В.Калвейта, Х.Клейна, Г.Нойнера, Я.О.Понамарьова, В.С.Шубинського та ін.

Можливості розвитку творчих здібностей учнів при вивченні окремих предметів розглядалися у дисертаційних дослідженнях О.О. Борисової (музика), К.І. Приходченко (українська література), Л.М. Шпак (трудова навчання) та ін.

Але в теорії ще недостатньо опрацьовані питання розвитку творчих здібностей учнів засобами гри. Якщо говорити про структуру уроку, то питання міри, доцільності, місця навчально-ігрової діяльності досліджені ще недостатньо. Взагалі це питання майже не вивчалось стосовно умов трудового навчання. Необхідно підкреслити, що ігри через зміст навчання дають змогу розширити діяльність педагога, спрямовану на всебічний розвиток учня, його творчих здібностей.

Отже, об'єктивно існують протиріччя між необхідністю формування і розвитку творчих здібностей учнів та недостатністю відповідних методик та засобів. Це протиріччя певною мірою можна

² Виготський Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. Психологические очерки. –2-е изд. – М.: Просвещение, 1967. – 93с.

подолати, на наш погляд, якщо глибоко вивчити і проаналізувати засоби, форми, способи навчально-ігрової діяльності та її вплив на розвиток творчих здібностей учнів.

Це і визначило тему нашого дослідження – “Розвиток творчих здібностей учнів 5-9 класів на уроках обслуговуючої праці засобами ігрової діяльності”.

Об’єкт дослідження: процес розвитку творчих здібностей учнів 5-9 класів.

Предмет дослідження: умови розвитку творчих здібностей учнів 5-9 класів на уроках обслуговуючої праці засобами ігрової діяльності.

Мета дослідження: показати роль та місце ігор на уроках обслуговуючої праці, визначити умови, шляхи і способи застосування комплексу ігор з метою розвитку творчих здібностей учнів, розробити педагогічну технологію включення ігрової діяльності у навчальний процес, експериментально перевірити вплив ігор на розвиток творчих здібностей учнів на уроках обслуговуючої праці.

В основу дослідження покладена гіпотеза: застосування ігор на уроках обслуговуючої праці створить можливості для розвитку творчих здібностей учнів, якщо відповідатиме таким педагогічним умовам:

Забезпечення взаємозв’язку ігор зі змістом, метою та традиційними способами навчання.

Включення різноманітних видів ігор в навчальний процес з урахуванням рівнів розвитку творчих здібностей учнів.

Створення комплексу ігор, що розробляється і використовується відповідно до вікових та індивідуальних особливостей учнів.

Відповідно до предмету, мети і гіпотези дослідження були визначені такі завдання:

проаналізувати стан проблеми у педагогічній теорії і практиці;

визначити дидактичні можливості використання ігрової діяльності як засобу розвитку творчих здібностей учнів;

розробити комплекс ігор, спрямованих на розвиток творчих здібностей учнів;

експериментально перевірити педагогічну результативність розвитку творчих здібностей учнів в умовах використання ігрової діяльності;

підготувати методичні рекомендації з використання ігрової діяльності на уроках праці у 5-9 класах.

Методологічною основою дослідження є положення про роль діяльності у формуванні і розвитку якостей особистості, теорія наукового пізнання, теорія навчальної діяльності, системний і діяльнісний підходи до навчання, положення Державної національної програми “Освіта” (“Україна XXI століття”).

Для розв’язання поставлених завдань використовувався комплекс методів дослідження:

теоретичний аналіз філософської, психолого-педагогічної та спеціальної літератури; вивчення та узагальнення передового педагогічного та власного досвіду організації ігор у навчальному процесі;

бесіди, опитування, анкетування;

педагогічний експеримент;

методи експертних оцінок;

методи математичної статистики.

Розв'язання поставлених завдань і перевірка висунутої гіпотези здійснювалися в три етапи протягом 1993-1999 рр.

На першому етапі (1993-1994рр) були визначені вихідні позиції, науковий апарат дослідження, вивчалася педагогічна, психологічна, філософська і методична література, пов'язана з проблемою дослідження, здійснювався аналіз теоретичних і прикладних досліджень ігрового навчання, вивчався досвід застосування ігор у навчальному процесі загальноосвітньої школи, уточнювались методологія і методика дослідження, був проведений констатуючий експеримент.

На другому етапі (1994-1998рр) проведено наукове узагальнення результатів констатуючого експерименту, конструювався експериментальний комплекс ігор і проводилася його апробація, здійснювався формуючий експеримент.

На третьому етапі (1998-1999рр) було завершено формуючий експеримент, здійсненні статистична обробка, систематизація і узагальнення експериментальних даних, оформлення роботи.

База дослідження: загальноосвітні школи м. Херсона №13, 47, 52, 56, ЗОШ с.Долматівка Херсонської області та ЗОШ №13 м. Одеси. Дослідженням було охоплено 457 учнів та 16 учителів трудового навчання.

Наукова новизна дослідження полягає в теоретичному і експериментальному обґрунтуванні ефективності застосування ігор для розвитку творчих здібностей учнів, підвищення інтересу до оволодіння знаннями, збагачення мотиваційної сфери.

Визначено дидактичні можливості та місце в навчальному процесі окремих видів ігор залежно від мети, змісту і методів навчання.

Теоретична значущість дослідження полягає в обґрунтуванні та експериментальній перевірці технології конструювання і застосування комплексу ігор, умов його використання на уроках праці з метою розвитку творчих здібностей учнів, розробці основних принципів відбору та складання змісту ігор з урахуванням наступності між 5 та 6, 6 та 7 і т.д. класами.

Практична значущість. Розроблений комплекс ігор спрямований на розвиток творчих здібностей учнів у процесі трудового навчання. Розроблена методика використання ігор та ігрових си-

туацій з урахуванням дидактичної мети уроку, характеру навчального матеріалу, рівня підготовленості учнів.

Результати дослідження можуть бути корисні для авторів навчально-методичних посібників, методистів, учителів загальноосвітніх шкіл, студентів педагогічних вузів.

Основні результати роботи впроваджені у практику роботи шкіл міст Херсона, Одеси та села Долматівка Херсонської області.

Вірогідність результатів дослідження забезпечується методологічним обґрунтуванням вихідних положень, їх відповідністю рівню сучасного розвитку педагогічної науки і передового педагогічного досвіду; використанням комплексу методів науково-педагогічного пошуку, адекватних проблемі дослідження; застосуванням методів математичної статистики для обробки та оцінки результатів експерименту.

На захист виносяться положення:

Теоретичне обґрунтування доцільності та можливості розвитку творчих здібностей учнів 5-9 класів на уроках праці засобами гри.

Принципи відбору та складання змісту ігор з врахуванням наступності між 5 та 6, 6 та 7 і т.д. класами.

Обґрунтоване застосування ігор в реальному процесі трудового навчання загальноосвітньої школи дозволяє забезпечити їх позитивний вплив на розвиток в учнів інтересу, почуття товарищескості та колективізму, якість навчальної діяльності як репродуктивного, так і творчого характеру.

Апробація роботи. Основні висновки дослідження доповідались і обговорювались на Всеукраїнських науково-практичних конференціях “Професійна психолого-педагогічна підготовка майбутніх вчителів: проблеми, шляхи вдосконалення” (м.Херсон, 1999 р.); “Від творчого вчителя до творчого учня” (м.Херсон, 1999 р.); “Становлення педагогічної думки в Україні: витоки, реалії, перспективи” (м.Херсон, 2000 р.); “Особливості підготовки вчителя обслуговуючої праці в сучасних умовах” (м.Херсон, 2000 р.) та Міжнародній науково-практичній конференції “Активізація навчальної діяльності у вищій та загальноосвітній школі” (м.Кривий Ріг, 2000 р.). На різних етапах дослідження його результати обговорювались і були схвалені на засіданнях кафедри педагогіки Херсонського державного педагогічного університету (1996-2000 рр).

Теоретичні положення і практичні рекомендації випробовувались під час вивчення предмету “Трудове навчання” у школах №13, 47, 52, 56, м. Херсона, школі №13 м. Одеси, на курсах підвищення кваліфікації вчителів трудового навчання при Регіональному інституті післядипломної освіти учителів м. Херсона, на науково-методичних семінарах та засіданнях методичних секцій учителів трудового навчання шкіл м. Херсона. (1994-1999 рр), при проведенні занять на інженер-

но-педагогічному факультеті Херсонського державного педагогічного університету (1998-2000 рр), на конкурсі “Учитель року” (м. Херсон, 1998 р.)

З метою розповсюдження та впровадження у практику навчання результатів дослідження, частина матеріалів опубліковано у вигляді методичних рекомендацій, що використовуються у роботі учителів трудового навчання. Всього з теми дослідження є сім публікацій.

Структура роботи зумовлена логікою дослідження, результати якого оформлені у вигляді дисертації, що складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної джерел на 21 сторінці (274 найменування) та 11 додатків. У тексті міститься 8 таблиць, 9 рисунків. Обсяг роботи – 198 сторінок, основна частина 166 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, сформульовані мета і гіпотеза, визначені об’єкт, предмет і завдання роботи, методи та етапи дослідження, розкрито методологічні та теоретичні основи, наукову новизну, оцінюється практичне значення проведеного дослідження, визначено основні положення, що виносяться на захист, наведено дані про апробацію дослідження і впровадження його результатів у практику роботи загальноосвітньої школи.

У **першому розділі** "Проблема розвитку творчих здібностей учнів у педагогічній теорії та практиці загальноосвітньої школи" аналізуються сучасні підходи до проблеми розвитку творчих здібностей учнів, визначено дидактичні можливості використання гри як засобу розвитку творчого потенціалу особистості, розглядається стан використання ігрової діяльності у практиці навчально-виховного процесу школи.

У шкільній практиці навчання особлива увага завжди приділяється вихованню особистості, яка творчо ставиться до праці, вміє самостійно знаходити вирішення назрілих проблем. Виховання таких якостей потребує відповідного педагогічного підходу, цілеспрямованого впливу педагогів протягом усього періоду навчання та виховання. Кінцевою метою школи по відношенню до суспільства є підготовка людини здатної працювати творчо, мислити, нести відповідальність за долю країни та людства. Суспільству потрібні фахівці вищого творчого потенціалу, здатні проникати в суть ідеї і втілювати її в життя.

Творча діяльність емоційно приваблива для учнів, впливає на всі види діяльності особистості, задовольняє потреби у ній, у самопізнанні, спонукає до пошуку. Якості творчої особистості розвиваються завдяки системі педагогічних дій, спрямованих на формування у дітей прагнення до засвоєння нових знань, нових способів діяльності. Творчу навчально-пізнавальну діяльність слід розглядати не тільки як таку, в ході якої вирішуються окремі творчі завдання, а як суттєву характеристику цілісного процесу навчання, що проявляється на всіх етапах, у всіх його складових час-

тинах.

Творчі здібності розвиваються лише у відповідних умовах життя і діяльності, в процесі засвоєння і творчого застосування знань, вмінь і навичок. Творчу особистість визначають не тільки творчі здібності, а й активність у їх реалізації. Активно діючи на середовище, людина змінює його та одночасно змінює свою особисту природу. Активність виявляється у спілкуванні, пізнанні, праці. Від ступеня активності залежить розвиток особистості.

Орієнтація навчально-виховного процесу на розвиток творчих здібностей – це один із гуманістичних принципів організації освіти як на Україні, так і в більшості країн світу. Як показує досвід, розвиток творчих здібностей необхідно здійснювати на основі державних стандартів середніх шкіл, регіональних, етнокультурних та національних традицій українського народу, його інтеграції з міжнародним співтовариством.

Для формування творчої особистості треба розвивати такі здібності: проблемне бачення; здатність до висування гіпотез, оригінальних ідей; здатність до винахідництва; здатність до дослідницької діяльності; вміння аналізувати, інтегрувати та синтезувати інформацію; розвинене уявлення, фантазію тощо.

Особливого значення для розвитку творчих здібностей дитини дослідники надають вирішенню творчих задач, написанню рефератів, ігровій діяльності, тренінгу з розвитку уяви та мислення, розв'язанню проблемних ситуацій.

У дисертації на основі аналізу чисельних літературних джерел показано, що виконання таких завдань можливе при здійсненні трудової підготовки учнів. Вчитель праці повинен не тільки прогнозувати потенційні можливості розвитку творчих здібностей учнів, а й допомагати їм знайти свій творчий стиль, залучаючи до творчої діяльності на уроках.

Автором доведено, що вирішити цю проблему можна, використовуючи на уроках праці ігрову діяльність. Ігри виступають як засіб розвитку творчих здібностей учнів. Великі творчі можливості гри визначаються тим, що вона виросла на основі практичної діяльності людей, являючись засобом передачі накопиченого досвіду від покоління до покоління. У ході ігрової діяльності дитина краще розуміє суть людської праці, її творчий характер. У роботі ми враховували, що творчість у процесі праці і гри має багато спільного. Так, працюючи, людина прагне до удосконалення способів праці, а під час гри удосконалюються, міняються умови дій, засоби, створюється щось нове, що не існує в реальному житті.

У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях гра розглядається як джерело творчих сил, розвитку і самореалізації особистості як у молодшому, так і у підлітковому та юнацькому віці. Наше дослідження, проведене на базі шкіл міст Херсона, Одеси, доводить, що у ігровій діяльності розвивається цілий комплекс творчих якостей особистості.

На жаль, педагогічна та методична література майже не містить ігор, які спрямовані, передусім, на розвиток творчих здібностей учнів. У практиці загальноосвітньої школи використовуються ігри, спрямовані на активізацію навчально-пізнавальної діяльності учнів, підвищення інтересу до навчання, розвиток інтелектуальних здібностей, накопичення досвіду та профорієнтацію школярів.

Результати проведеного нами констатуючого експерименту доводять, що переважна більшість вчителів позитивно ставиться до застосування ігрової діяльності на заняттях з трудового навчання (86 %), але використовують ігри час від часу, тому що майже немає відповідних методичних розробок. Як показало анкетування, майже 95 % вчителів вважають доцільною розробку комплексу дидактичних ігор, тому що це допоможе підвищити ефективність навчання, сприятиме розвитку творчих здібностей учнів. Дослідження показало, що тільки 9,5 % вчителів систематично використовують на уроках ігри та ігрові прийоми, тоді як 77 % школярів подобаються заняття, на яких проводяться ігри.

Отже, враховуючи інтерес учнів до гри та відсутність спеціальних методичних розробок з цієї тематики, ми у процесі дослідження перевірили вплив ігрової діяльності на розвиток творчих здібностей дітей шляхом впровадження у навчально-виховний процес комплексу ігор. У своєму дисертаційному дослідженні ми пропонуємо визначати рівень розвитку творчих здібностей учнів за такими показниками: вміння спланувати та організувати свою навчально-пізнавальну діяльність; наявність творчого інтересу, допитливості; здатність до висловлювання гіпотез, оригінальних ідей; навички виконання різного роду творчих завдань; вміння виділяти найбільш суттєві елементи діяльності; рівень розвиненості уяви, фантазії; здатність класифікувати потрібний матеріал, аналізувати, синтезувати, полемізувати, логічно, альтернативно мислити; перенесення загально-трудова навичок у специфічні умови ігрової діяльності; ступінь відповідності творчої розробки умовам навчального завдання. Стан сформованості творчих здібностей учнів ми оцінювали за трьома рівнями: високим (постійний прояв даного показника в діяльності учня), середнім (дана якість проявлялася приблизно у половині ситуацій, за якими спостерігали), низьким (відсутність чи мінімальний прояв показника).

У **другому розділі** "Умови розвитку творчих здібностей учнів засобами ігрової діяльності на уроках обслуговуючої праці" теоретично обґрунтовується використання гри як засобу розвитку творчих здібностей учнів, розглядаються умови розвитку творчої особистості у грі, аналізуються результати дисертаційного дослідження та проводиться їх експериментальна перевірка.

У процесі дослідження встановлено, що значно вищих результатів у розвитку творчих здібностей школярів можна досягти шляхом використання на уроках обслуговуючої праці ігрової діяльності. До обраних нами ігор було віднесено, передусім, ігри творчого характеру, спрямовані на вирішення життєвих ситуацій, що сприяє як формуванню творчої особистості, так і збагаченню

соціального досвіду дитини, закріпленню її позицій у колективі. Це важливо тому, що у підлітковому віці проблема самореалізації особистості, визнання її членами колективу набуває помітної гостроти й актуальності.

Результати дослідження показали, що для повноцінного розвитку особистості необхідно використовувати і інтелектуальні, і творчі, і індивідуальні, і колективні ігри.

Процес розвитку творчих здібностей учнів, як показав досвід, вимагає застосування комплексу ігор. Створюючи комплекс, ми поєднували в ньому ігри різних видів у порядку їх ускладнення (збільшення обсягу навчально-пізнавальних завдань, поступова заміна репродуктивних завдань частково-пошуковими, пошуковими і творчими), враховуючи специфіку предмета "Трудове навчання", його окремих розділів і тем, органічно поєднуючи традиційні методи навчання і використання комплексу ігор, диференційні ігрові завдання залежно від індивідуальних особливостей учнів, рівня розвитку їх творчих здібностей.

Комплекс ігор ми впроваджували у педагогічний процес на уроках обслуговуючої праці послідовно: ігри, в ході яких здійснюється удосконалення творчого продукту; ігри завданням яких є завершення творчого продукту; ігри, що вимагають від учнів створення творчого продукту.

Враховуючи те, що наше дослідження пов'язане з визначенням можливостей розвитку творчих здібностей учнів засобами ігрової діяльності, ми значну увагу приділили створенню сприятливих для цього умов. Умови розуміли як сукупність обставин, в яких здійснюється навчально-ігрова діяльність і які сприяють успішному розвитку творчих здібностей школярів.

Проводячи дисертаційне дослідження, ми дійшли висновку, що ефективність застосування ігор на уроках праці як засобу розвитку творчих здібностей учнів залежить від організаційно-методичних і психолого-педагогічних умов (Рис. 1; 2).

При дотриманні цих умов, як показало наше дослідження, використання комплексу ігор є найбільш ефективним, що підтверджується отриманими результатами. (Таблиця 1).

Розподіл учнів за рівнями розвитку творчих здібностей

Рівні розвитку творчих здібностей	Кількість учнів, %			
	До експерименту		Після експерименту	
	Контрольні групи	Експериментальні групи	Контрольні групи	Експериментальні групи
Високий	6,4	6,2	10,4	26,3
Середній	21,5	21,5	35,1	62,0
Низький	72,1	72,3	54,5	11,7

Таким чином, наслідки дослідження переконують в тому, що запропонована методика розвитку творчих здібностей учнів 5-9 класів є ефективною і позитивно впливає на процес формування творчого потенціалу особистості.

Позитивні результати, що були отримані в ході експериментальної роботи, дозволили нам зробити наступні висновки:

1. Розвиток творчих здібностей учнів є актуальною проблемою педагогічної теорії і практики. В умовах глибоких та динамічних змін, що відбуваються у суспільстві, зростання вимог до навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи, проблема удосконалення методів навчання вимагає послідовного розв'язання.

2. Встановлено, що творчі здібності розвиваються лише у відповідних умовах життя і діяльності, в процесі засвоєння і творчого застосування знань, вмінь і навичок.

3. Теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив виділити основні структурні компоненти творчих здібностей особистості: мотиваційно-творча активність і спрямованість, інтелектуально-логічні властивості, інтелектуально-евристичні здібності, світоглядні і моральні якості, здатність до самоуправління, комунікативні, естетичні, індивідуальні особливості.

4. У дисертації розроблено показники рівня розвитку творчих здібностей школярів. До числа основних показників нами віднесено: вміння спланувати та організувати свою навчально-пізнавальну діяльність; наявність творчого інтересу, допитливості; здатність до висування гіпотез, оригінальних ідей; навички виконання різного роду творчих завдань; вміння виділяти найбільш суттєві елементи діяльності; здатність класифікувати потрібний матеріал, аналізувати, синтезувати, полемізувати, логічно, альтернативно мислити; розвинене уявлення, фантазія; перенесення загальнотрудових навичок у специфічні умови творчої діяльності; ступінь відповідності творчої розробки умовам навчального завдання.

5. У процесі констатуючого експерименту було визначено основні рівні розвитку творчих здібностей учнів: високий, середній, низький. Встановлено, що більша частина підлітків має низький рівень розвитку творчих здібностей.

6. Матеріали дослідження дозволили виявити недосконалість методики проведення занять з трудового навчання та навчально-виховного процесу в цілому, у якому переважає використання репродуктивних методів навчання.

7. Розвиток творчих здібностей школярів набуває ефективного характеру лише за умов відповідного педагогічного і методичного забезпечення.

8. Застосування комплексу ігор на уроках обслуговуючої праці вимагає врахування специфіки навчального предмета, вікових особливостей учнів, рівня розвитку їх творчих здібностей.

9. У дисертації проаналізовано існуючий досвід вирішення цієї проблеми, теоретично обґрунтовано умови, які необхідно створювати для ефективного розвитку творчих здібностей учнів у ігровій діяльності.

10. У процесі науково-педагогічного дослідження отримали дослідно-експериментальну перевірку педагогічні умови, що забезпечують результативність процесу розвитку творчих здібностей. До таких умов віднесено психолого-педагогічні та організаційно-методичні.

11. Нами розроблено комплекс ігор, наголошено на необхідності його впровадження в систему навчально-виховної роботи на уроках обслуговуючої праці у 5-9 класах загальноосвітньої школи.

12. Аналіз результатів педагогічного експерименту свідчить про активну динаміку розвитку творчих здібностей школярів, що знайшло своє відображення у відповідних діаграмах.

13. Результатами проведеного дослідження була підтверджена робоча гіпотеза про те, що застосування комплексу ігор на уроках праці створить можливості для розвитку творчих здібностей учнів за умов відповідного організаційно-методичного та інформаційного забезпечення цього напрямку педагогічного дослідження.

Основні результати дослідження висвітлено у таких публікаціях автора.

1. Слюсаренко Н.В. Від гри на уроці до творчої праці // Трудова підготовка в закладах освіти. –К., –1998. –№ 4, –С.15-17.

2. Слюсаренко Н.В. Активізація пізнавальної діяльності учнів // Трудова підготовка в закладах освіти. –К., –1999. –№ 3, –С.8-11.

3. Слюсаренко Н.В. Ігрова діяльність як фактор формування особистості // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. –Херсон: Айлант. –1999. –Випуск 7. –С.30-35.

4. Слюсаренко Н.В. Аналіз сучасних підходів до проблеми розвитку творчих здібностей учнів // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. –Херсон: Айлант. –1999. –Випуск 10. –С.93-97.

5. Слюсаренко Н.В. Використання ігрової діяльності на уроках праці. 5-9 клас. Методичні рекомендації. –Херсон: Айлант. –1999. –48 с.

6. Слюсаренко Н.В. Теоретичні заклади використання ігрової діяльності як фактора розвитку творчих здібностей учнів // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. –Херсон: Айлант. –2000. –Випуск 12. –С.103-111.

7. Слюсаренко Н.В. Стан використання ігрової діяльності у практиці трудового навчання // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. –Херсон: Айлант. –2000. –Випуск 13. –С.223-226.

АНОТАЦІЯ

Слюсаренко Н.В. Розвиток творчих здібностей учнів 5-9 класів на уроках обслуговуючої праці засобами ігрової діяльності.

Дисертація у вигляді рукопису на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – Методика трудового навчання. – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Київ, 2000.

У дисертації досліджена проблема розвитку творчих здібностей учнів на уроках обслуговуючої праці засобами ігрової діяльності. Автором проаналізовано сучасні підходи до проблеми розвитку творчих здібностей, дидактичні можливості використання ігрової діяльності та запропонований комплекс ігор, які можна використовувати на уроках обслуговуючої праці у 5-9 класах. Визначено показники розвитку творчих здібностей учнів в умовах використання ігрової діяльності.

Ключові слова: творчість, творчі здібності, творча особистість, творча діяльність, ігрова діяльність.

АННОТАЦИЯ

Слюсаренко Н.В. Развитие творческих способностей учеников 5-9 классов на уроках обслуживающего труда средствами игровой деятельности.

Диссертация в виде рукописи на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – Методика трудового обучения. – Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова, Киев, 2000.

В диссертации освещены основные проблемы развития творческих способностей личности. Анализируются современные подходы к решению этой проблемы, исходя из возможностей уроков обслуживающего труда в общеобразовательных школах.

В работе исследованы дидактические возможности использования игровой деятельности как средства развития творческого потенциала учеников.

Установлено, что творческая деятельность эмоционально привлекательна для детей, влияет на все виды деятельности личности, удовлетворяет потребности в ней, выступает стимулом. Показано, что качества творческой личности развиваются благодаря системе педагогического влияния, направленного на формирование у детей стремления к усвоению новых знаний, новых способов деятельности.

Исследованы способы и средства развития творческих способностей школьников путем использования на уроках обслуживающего труда в общеобразовательной школе игровой деятельности. Показаны большие творческие возможности игры.

В диссертации предложен комплекс игр, который объединяет интеллектуальные, творческие, индивидуальные и коллективные игры. Даются рекомендации по использованию их в учебном процессе на уроках обслуживающего труда с целью развития творческих способностей учеников.

Предложенный комплекс игр учитывает специфику предмета "Трудовое обучение", его отдельных разделов и тем, позволяет органично объединить традиционные методы обучения и игры, дает возможность дифференцировать игровые задания в зависимости от индивидуальных особенностей школьников, уровня развития их творческих способностей.

Комплекс игр внедрялся в педагогический процесс на уроках обслуживающего труда последовательно: игры, в которых ученики усовершенствовали творческий продукт; игры, заданием которых было завершение творческого продукта; игры, в ходе которых создавался творческий продукт.

Учитывая то, что исследование связано с определением возможностей развития творческих способностей учащихся средствами игровой деятельности, в диссертации особое внимание уделено созданию благоприятных для этого условий.

В процессе научно-педагогического исследования получили опытно-экспериментальную проверку условия, которые обеспечивают результативность процесса развития творческих способностей. К таким условиям были отнесены организационно-методические: обеспечение реализации творческого потенциала педагогических кадров школ; всестороннее изучение учителями учащихся и учет полученных результатов в своей работе; наличие методической литературы по данной проблеме; обеспечение учеников необходимым игровым материалом творческого характера. А также психолого-педагогические: создание на уроке творческой атмосферы; овладение школьниками операциями мышления, приемами ведения творческого поиска; обеспечение реализации учениками своих творческих возможностей в учебно-воспитательном процессе; замена традиционного авторитарного стиля общения педагогов с учащимися на демократический; обеспечение условий для конструктивного общения членов ученического коллектива; доброжелательное оценивание творческой учебной деятельности учеников, постоянное внимание к положительным изменениям в их

развитии; обеспечение условий для самостоятельного приобретения и практического применения школьниками знаний, умений и навыков.

Уровень развития творческих способностей учеников определялся автором на основе анализа самостоятельно выполненных ими практических творческих заданий, а также в процессе наблюдения за их деятельностью на уроках, опросов и бесед. В результате обобщения экспериментальных сведений было выделено высокий, средний и низкий уровень развития творческих способностей.

В диссертации определены показатели развития творческих способностей: умение спланировать и организовать свою учебно-познавательную деятельность; наличие творческого интереса, наблюдательности; способность к выдвижению гипотез, оригинальных идей; навыки выполнения различных творческих заданий; умение выделять наиболее существенные элементы деятельности; уровень развития воображения, фантазии и др.

Ключевые слова: творчество, творческие способности, творческая личность, творческая деятельность, игровая деятельность.

SUMMARY

Slusarenko N.V. Development of Creative Abilities of the Pupils of the 5-9 th Forms at the Lessons of Attending Work by Means of a Game Activity. – Manuscript.

Thesis for a candidate degree in pedagogics by speciality 13.00.02 – Teaching methods of labour training. - National pedagogical university named after M.P. Dragomanov, Kyiv, 2000.

The thesis deals with the basic problems of the development of creative abilities of a personality. Modern approaches to decision of a given problem are carefully analysed proceeding from the opportunities given by the lessons of attending work in comprehensive schools.

The work suggests didactic potentialities of application of a game activity as a means of development of the creative potential of the pupils.

The complex of didactic games is offered. It unites intellectual, creative, individual and collective games. The recommendations for their application in the educational process at the lessons of attending work are revealed with the purpose of formation of creative abilities of the pupils.

The parameters of development of the pupils' creative abilities are determined. They include: skills to plan and organise teaching and cognitive activity; presence of creative interest and observation; ability to suggest hypothesis; original ideas; skills and habits of performance of various creative tasks, skills to allocate most essential elements of activity; level of development of imagination, etc.

Key words: creativity, creative abilities, creative person, creative activity, game activity.